

Praktijkvoorbeeld

Pabostudenten coachend begeleiden bij het vormgeven van hun gepersonaliseerde portfolio

Emmy Vrieling-Teunter, Open Universiteit

Nancy van Maanen, Iselinge Hogeschool

Marjon de Boer-Bruggink, Iselinge Hogeschool

Op Iselinge Hogeschool (pabo) leiden we studenten op tot competente, creatieve, ‘eigenwijze’ educatieve professionals. Hierbij staat de student(reis) centraal. Door het maken van eigen keuzes wordt actieve betrokkenheid en verantwoordelijkheid voor het eigen leren bij de student gestimuleerd (vgl. learner agency, omschreven door Kennisrotonde, 2017). Een gepersonaliseerd portfolio is een voorbeeld van een hierbij passende leertaak, waarmee studenten vanuit betrokkenheid (‘engage’) tonen hoe zij zelfgestuurd werken aan hun persoonlijke en professionele ontwikkeling (‘access’) en dit delen met anderen (‘express’) (Bray & McClaskey, 2015, 2017). De studenten tonen hoe zij – op eigen wijze – werken aan persoonlijke doelen, die passen bij de collectieve doelen van de beroepspraktijk. Zij worden in dit proces gecoacht door zowel de schoolopleider (opleidingschool) en de studietoets (opleidingsinstituut) als medestudenten. In een netwerk van studenten, studietoetsers en schoolopleiders is via ontwerpgericht onderzoek (McKenney & Reeves, 2019) een prototype van een gepersonaliseerd portfolio en een hierbij passende begeleidingsstijl ontwikkeld (zoals beschreven in het artikel Studenten aan het roer: ontwikkeling van een gepersonaliseerd portfolio; zie p 59 van deze editie van het Tijdschrift voor Lerarenopleiders). Dit prototype is getest in de praktijk om te ontdekken wat de ervaringen zijn van studenten, schoolopleiders en studietoetsers, als studenten zelf de regie hebben over de leerdoelen en invulling van een portfolio. We belichten wat is gelukt zoals we hadden verwacht (en wat niet), wat onze vervolgstappen zijn en we geven enkele aanbevelingen.

Inleiding

Het werken met portfolio's kennen we al heel lang binnen de lerarenopleiding. Dat gegeven is niet nieuw. Veel studenten ervaren deze portfolio's, die veelal sterk gestructureerd zijn wat vorm en/of inhoud betreft, niet als betekenisvol en doen het 'voor de ander' of 'omdat het moet'. Op Iselinge Hogeschool hechten we waarde aan de studentreis, waarbij de studenten zélf keuzes maken ten behoeve van hun ontwikkeling. Dit vraagt dan ook om een andere aanpak van het (traditionele) portfolio én daagt ons uit om dit proces anders en beter te coachen. In dit praktijkvoorbeeld laten we zien hoe je (juist) ook door middel van een gepersonaliseerd portfolio studenten kunt motiveren om zelf te laten zien wie zij zijn, hoe zij zich ontwikkelen en waar het écht om gaat in hun werk als leraar basisonderwijs. Hierbij maakt het dwingende en knellende kader plaats voor meer ruimte voor autonomie, eigenheid en zelfsturing. En in plaats van een beoordeling op het eind door de opleider, worden studenten steeds gecoacht in 'de driehoek' (student, schoolopleider en studietoets) én ontvangen zij daarbij formatieve (peer)feedback.

Hoe zijn we te werk gegaan?

Iselinge Hogeschool kiest bewust voor netwerklernen om tot kennisontwikkeling te komen. Dit houdt in dat er in een netwerk van stakeholders gezamenlijk naar een oplossing wordt gezocht voor een vraagstuk uit de praktijk (Vrieling-Teunter et al., 2020). Zo ook in dit project. In het studiejaar 2019/2020 zijn vijf derde- en vierdejaars pabostudenten, vier schoolopleiders en drie studietoetsers in een netwerk samengekomen. Dit

netwerk komt voort uit een toegekend Comenius Senior Fellowproject (Van Maanen et al., 2018). De studenten hebben zich vrijwillig opgegeven. Het betrof drie studenten uit de voltijd en twee studenten uit de deeltijd. De deelnemers hebben een gepersonaliseerd portfolio ontwikkeld, getest en geëvalueerd. De ervaringen van de studenten, schoolopleiders en studiecoaches zijn in kaart gebracht. Als databronnen zijn daartoe in februari en juni reflectieve vragen ingevuld, waarop in focusgroepen met alle deelnemers is doorgevraagd. Aan het eerste groepsgesprek deden een schoolopleider, twee studiecoaches en twee studenten mee. Aan het tweede groepsgesprek deden vier schoolopleiders, twee studiecoaches en drie studenten mee.

Welke bevindingen zijn er?

Verwacht en gelukt

Ten eerste blijkt uit de data dat (een gebalanceerde mate van) autonomie belangrijk is om als student eigenaarschap te (kunnen) ervaren en eigenheid te (kunnen) tonen. Studenten waarderen dat ze niet ‘moeten’ werken met een standaard format. Door zelf na te denken hoe vorm en inhoud aansluiten bij wat ze willen laten zien, krijgen de studenten grip op de belangrijke vraag ‘Wat past bij mij en wat niet?’.

Student: “De inhoud moet iets zeggen over hoe je bent als persoon, maar ook over jou als leerkracht. Daarnaast iets weergeven over ervaringen en ontwikkelingen die je hebt opgedaan in het onderwijs met reflecties en feedback zodat het proces te zien is.”

Student: “Dat ik mijn verhaal en creativiteit erin kwijt kan.”

Studiecoach: “De vorm [van het portfolio] maakt door persoonlijke keuzes (afbeeldingen, foto’s, filmpjes, quotes) zichtbaar wie de student is (denk aan persoonskenmerken: bijvoorbeeld creativiteit, houden van structuur, aandacht voor onderbouwing van ontwikkeling met bronnen).”

Het blijkt van belang om als coach te bewegen van ‘zachte dwang’ bij de opstart, naar ‘het gaat vanzelf’ (loslaten) in de eindfase. Dit ‘vrij laten’ moeten we echter niet beschouwen als *laissez-faire*. Belangrijk is om de speelruimte af te bakenen en de rest vrij te laten, waarbij je vooral vragenderwijs te werk gaat. Bray en McClaskey (2015, 2017) geven aan dat studenten vanuit betrokkenheid (*engage*) kunnen tonen hoe zij zelfgestuurd werken aan hun persoonlijke en professionele ontwikkeling (*access*) en dit delen met anderen (*express*). Vragen als ‘Wat wil je met je portfolio, tot wie richt je je?’ zijn goed om mee te nemen. Dit ondersteunt de studenten om te laten zien (*express*) hoe zij zich ontwikkeld hebben en waar ze nu staan. Ook is samen ‘voordenken’, door bijvoorbeeld samen naar de kaders te kijken, voor de zelfsturing van belang.

Student: “Ik denk dat het zinvol is om in het eerste jaar begeleiding te krijgen in hoe je een portfolio opzet, wat erin komt en wat Iselinge ervan verwacht. Daarna moet de student worden losgelaten.”

Studiecoach: “Vrije keuze van digitaal platform voor de student zodat de student er met plezier aan werkt en ook echt een persoonlijke draai aan het portfolio kan geven.”

Student: “Wees een coach en stimuleer zelfsturing. Kader af wat absoluut niet mag en laat verder vooral vrij. Beperk studenten zo min mogelijk.”

Ten tweede komt het waarderend evalueren naar voren; het geven en het ontvangen van (peer)feedback (door de medestudent, de schoolopleider én de studiecoach), zowel tussentijds als aan het eind van het leertraject. Dit lukt alleen als er sprake is van een veilige leer- en werkomgeving. Het is belangrijk om er steeds alert op te zijn welke woorden je kiest. Zeker omdat het portfolio persoonlijk is en het spannend kan zijn om echt iets van jezelf te delen.

Studiecoach: “Door verschillende portfolio’s te zien, leer je ook veel/’t kan je ook op nieuwe aanvullende ideeën brengen (feedbackgever leert zeker zoveel als feedbackontvanger).”

Schoolopleider: “Ik vind het mooi om te zien dat de studenten de tips om gingen zetten in ontwikkelingspunten. Ik denk dat de studenten het toch best spannend vinden om feedback op hun portfolio te krijgen, maar doordat het waardierend werd gedaan kregen de studenten ook inzicht in hun sterke kanten.”

Student: “Prettig dat er opbouwende feedback wordt gegeven. Het is toch iets van jezelf en waar je trots op bent.”

Belangrijk is dat je elkaar in gelijkwaardigheid betreedt. Het helpt om woorden en vraagstellingen te kiezen die stimuleren tot een open, betekenisgericht ontwikkelgesprek (Vrieling-Teunter et al., 2014). Hierbij is pedagogische sensitiviteit belangrijk (De Boer-Bruggink, 2018): is dit het juiste moment, de juiste vorm, de juiste toon (ook in de ogen van de ander)? Dit gesprek ontstaat niet altijd spontaan; studenten hebben ook de tijd en kansen nodig om te kunnen ‘voordenken’, bijvoorbeeld door middel van reflectieve vragen die ze voorbereiden.

Verwacht, maar (nog) niet zo goed gelukt

De eerste bevinding liet zien dat (een gebalanceerde mate van) autonomie belangrijk is. We weten dat zelfsturing niet ‘vanzelf gaat’ en dat *modelling* en *scaffolding* door anderen (de studiecoach, schoolopleider maar ook medestudenten) van belang zijn (Vrieling-Teunter et al., 2018). Een ‘stap voor stap’ aanpak kan leiden tot de benodigde kennis en vaardigheden om professionele en persoonlijke ontwikkeling vorm te kunnen geven. Denk bijvoorbeeld aan het leren geven en ontvangen van (peer)feedback. Dit kan plaatsvinden door de vier fasen van modelleren (Zimmerman, 2000), te weten: observatie (student laten kijken naar het voorbeeld), emulatie (onder begeleiding nadoen van het voorbeeld), zelfcontrole (zelfstandig laten zien van de vaardigheid binnen een gestructureerde omgeving) en zelfregulatie (adaptief gebruikmaken van de vaardigheid in verschillende situaties), toe te passen.

In dit project hebben we enthousiaste verhalen gehoord van studenten over eigenaarschap en zelfsturing. We realiseren ons echter dat deze ouderejaars studenten al ervaring hadden met het inrichten van een portfolio. Tevens waren ze intrinsiek gemotiveerd voor een gepersonaliseerd portfolio omdat ze behoefte hadden om ‘los te komen’ van het voor hen bekende, sterk gekaderde portfolio. Wanneer we echter werken met eerstejaars studenten of met studenten die (van nature) minder geneigd zijn tot zelfsturing, zijn *modelling* en *scaffolding* nodig. Hierbij kun je denken aan vragen die de student ondersteunen om eigenheid te tonen in het portfolio, zoals: Wie ben je? Wat kenmerkt jou als leerkracht? Wat wil je laten zien? Wat doet ertoe voor jou? Wat vind jij dat er allemaal in je portfolio hoort? Daarnaast is het handig om filmpjes van een ouderejaars te gebruiken die een eerstejaars meeneemt in het verhaal van de eigen studentreis door middel van het portfolio.

Niet verwacht, maar wel gelukt

Er zijn twee dingen gebeurd die we niet hadden verwacht, maar die zeker van waarde zijn. Je zou kunnen zeggen: ‘bijvangst’. Ten eerste hebben we gezien dat de diversiteit aan perspectieven van de netwerkdeelnemers waardevol was. Niet alleen de student, maar ook de andere personen die mee op reis gingen (schoolopleiders, studiecoaches), profiteerden van het samen leren in dit netwerk. Soms ten aanzien van coachingsvaardigheden, maar ook ten aanzien van de inhoud van het portfolio of de werkwijze ervan. Dit kwam soms door materialen die studenten in hun portfolio hadden opgenomen die ook toepasbaar bleken voor de basisschool. Hierbij ontstond transfer van de ene context (het portfolio van studenten binnen de lerarenopleiding) naar de andere context (het portfolio van leerlingen op een basisschool). Ook kwam het voor dat personen met ruime coachervaring (onbedoeld) een modelfunctie vervulden voor anderen met minder ervaring.

Professionele ontwikkeling voor alle deelnemers was niet direct de insteek in dit project, maar is wél gebeurd. Wij denken dat gelijkwaardigheid tussen deelnemers als belangrijk kenmerk van netwerklernen (Vrieling-Teunter et al., 2020) hieraan heeft bijgedragen.

Schoolopleider: “Wat kan er toch veel met dat portfolio, ook voor ons.”

Ten tweede bleek de meerwaarde van het voeren van gesprekken in de driehoek student(en), studiecoaches en schoolopleiders. Doordat de context verschilt (het werkveld – de opleiding) kunnen de actoren verschillende vragen stellen (aan de student en over het portfolio) die het leren voor studenten verrijkt. Deze diversiteit in perspectieven dient de ontwikkeling van de student. In de voor ons traditionele vorm van werken met het portfolio gaf namelijk alleen de studiecoach feedback.

Student: “Het is fijn dat er meerdere personen met verschillende functies naar je portfolio kijken zodat er allerlei verschillende feedbackpunten naar voren komen.”

Student: “Samen met studenten, studiecoaches en schoolopleiders. Op die manier krijg je vanuit verschillende perspectieven feedback.”

Studiecoach: “Mooi om de bij de studenten betrokken schoolopleiders (en eventueel mentoren en andere studenten van de opleidingsschool, indien mogelijk) en studiecoaches erbij te betrekken. Dus de portfoliopresentaties wellicht liever op de opleidingsschool dan op Iselinge.”

Studiecoach: “Belangrijk is de feedback ook van anderen: de mentor, schoolopleider, medestudenten, studiecoach. Feedback die een rol kan spelen bij het stellen van nieuwe doelen.”

Hoe gaan we hiermee verder?

Een gepersonaliseerd portfolio is het voertuig om je eigen verhaal te kunnen vertellen. Het geeft de mogelijkheid om tijdens je studentreis je persoonlijke en professionele ontwikkeling te laten zien. Tegelijkertijd is het ook bagage die je meeneemt in je verdere loopbaanontwikkeling vanuit het kader ‘een leven lang leren’. We zien kansen om de coachingsdriehoek van schoolopleider, studiecoach en student(en) uit te gaan bouwen. We zien voor ons dat dit niet alleen ‘op het eind’ gebeurt bij de beoordeling, maar vanaf het begin (en daarna op meerdere momenten) zodat we vanuit de coachingsdriehoek samen monitoren en waarderend evalueren. Dit omdat het gezamenlijk monitoren anders snel verwatert, want er is altijd een acutere situatie om op te reageren of om op te reflecteren. Op die wijze levert elke actor een eigen bijdrage door de context waarin hij of zij de student kent (opleiding – werkveld) hierbij te betrekken.

Schoolopleider: “Een paar keer per jaar in gesprek met de student én de studiecoach én de schoolopleider is waardevol.”

Student: “Prettig, door de vastgestelde data ervaarde ik een stok achter de deur. Zo plan je wel even in om aan je portfolio te gaan zitten.”

Het werken met een gepersonaliseerd portfolio biedt kansen voor studenten én vraagt (daarbij) om een andere, meer coachende, benadering (zie ook: Woudt-Mittendorff & Visscher-Voerman, 2019). Deze benadering ontwikkelt zich echter niet vanzelf. Dit vraagt (doel)gerichte aandacht, tijd en investering. Om hier als schoolopleiders en studiecoaches samen in op te trekken én in te groeien werken we sinds 2019-2020 aan een hogeschoolbreed professionaliseringstraject. Tijdens zes dagdelen verdeeld over het studiejaar werken we, onder externe begeleiding, aan onze coachingsvaardigheden. In dit traject werken schoolopleiders en

studiecoaches in heterogene groepen samen en zij sluiten het traject af met een criterium-gericht interview over hun eigen (gepersonaliseerde) portfolio ten aanzien van het coachen van studenten.

Enkele aanbevelingen

Tot slot zetten we alle bevindingen nog even op een rij in de vorm van aanbevelingen:

Het gepersonaliseerde portfolio (van de student):

- Laat studenten ten aanzien van de vorm en de inhoud van hun portfolio zelf hun persoonlijke doelen kiezen (passend bij de collectieve doelen van de beroepspraktijk), waarbij de persoonlijke doelen vooropstaan en verbonden worden aan de collectieve doelen – en dus niet worden gedestilleerd vanuit collectieve doelen.

Coachende benadering (door de schoolopleider en studiecoach):

- Leer studenten hoe ze eigenheid kunnen tonen (inhoud) en welke vorm het beste past bij de inhoud.
- Maak studenten stap voor stap steeds meer zelf verantwoordelijk.
- Modelleer belangrijke vaardigheden voor zelfsturing, zoals het leren geven en ontvangen van (peer)feedback en het waarderen en evalueren.
- Gebruik bij het modelleren mooie voorbeelden van ouderejaars studenten.

Waarderend evalueren (van de ontwikkeling in het portfolio):

- Creëer een veilige leer- en werkomgeving voor alle betrokkenen.
- Betreed elkaar in gelijkwaardigheid en openheid.
- Zorg ervoor dat iedereen deel kan nemen aan het gesprek.
- Ga ook tussentijds met studenten in gesprek (en niet alleen op het einde).
- Geef studenten tijd en kansen om te kunnen 'voordenken', bijvoorbeeld door middel van reflectieve vragen die ze vooraf kunnen lezen.
- Kies voor woorden en vraagstellingen die stimuleren tot een open, betekenisgericht ontwikkelgesprek.
- Ga vooral vragenderwijs te werk; stel verschillende vragen vanuit de diversiteit aan contexten (opleiding – werkveld) en actoren (medestudenten vanuit opleiding en werkveld, schoolopleiders, studiecoaches).

Dr. Emmy Vrieling-Teunter

Dr. Emmy Vrieling-Teunter is Universitair Docent binnen de vakgroep Sociaal leren bij de Open Universiteit. In variërende onderzoeksprojecten richt zij zich op het uitvoeren van praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek. Haar expertise ligt op het gebied van sociaal leren en zelfgestuurd leren. Tevens is zij redactielid van het Tijdschrift voor Lerarenopleiders.

emmy.vrieling@ou.nl

Drs. Nancy van Maanen

Drs. Nancy van Maanen is projectleider van het Comenius Senior Fellowproject Studenten aan het roer: Innovatie van het pabocurriculum door het inzetten van een gepersonaliseerd portfolio. Ook is zij studiecoachregisseur en programmaregisseur van de deeltijdopleiding en docent onderzoek en studie-coaching aan Iselinge Hogeschool. Haar expertise betreft zelfgestuurd en gepersonaliseerd leren.

nancy.vanmaanen@iseling.nl

Dr. Marjon de Boer-Bruggink

Dr. Marjon de Boer-Bruggink is Senior Docent-Onderzoeker binnen de expertgroep pedagogiek-onderwijskunde en studiecoach op Iselinge Hogeschool. In Academische Werkplaatsen doet ze, samen met studenten en het werkveld, ontwerpgericht onderzoek. Haar expertise ligt op het gebied van pedagogische sensitiviteit (bij hoogbegaafdheid) in het basisonderwijs.

marjon.deboer@iselinge.nl

Referenties

- Bray, B., & McClaskey, K. (2015). *Making learning personal. The what, who, wow, where and why*. Corwin Press.
- Bray, B., & McClaskey, K. (2017). *Personalize learning: Transform learning for all learners*. Verkregen op 1 oktober 2020 van <http://www.personalizelearning.com/p/home.html>
- De Boer-Bruggink, M. (2018). *Pedagogische sensitiviteit: Wat verstaan we daaronder?* Verkregen op 1 oktober 2020 van <https://www.zijnengezienworden.nl/assets/uploads/Pedagogische-sensitiviteit.pdf>
- Kennisrotonde (2017). *Hoe kunnen docenten het eigenaarschap van leerlingen in het voortgezet onderwijs versterken?* (KR. 180). Verkregen op 15 november 2020 van <https://www.kennisrotonde.nl/sites/kennisrotonde/files/migrate/180-antwoord-Hoe-kunnen-docenten-het-eigenaarschap-van-leerlingen-in-het-voortgezet-onderwijs-versterken-4.pdf>
- McKenney, S., & Reeves, T. (2019). *Conducting educational design research*. Routledge.
- Van Maanen, N., De Boer-Bruggink, M., Van Riswijk, C., & Vrieling-Teunter, E. (2018). *Studenten aan het roer: innovatie van het pabocurriculum door het inzetten van een gepersonaliseerd portfolio*. Verkregen op 10 september 2020 van <https://www.nro.nl/onderzoeksprojecten-vinden/?projectid=405-18865-503-studenten-aan-het-roer-innovatie-van-het-pabocurriculum-door-het-inzetten-van-een-gepersonaliseerd-portfolio>
- Vrieling-Teunter, E., Hebing, R., & Vermeulen, M. (2020). *Student welfare through involvement and networked learning in primary teacher training*. Gepresenteerd op de Networked Learning Conference, 18-20 mei, in Kolding, Denemarken.
- Vrieling-Teunter, E., Van Maanen, N., & De Boer-Bruggink, M. (2021). *Studenten aan het roer: Ontwikkeling van een gepersonaliseerd portfolio*. *Tijdschrift voor Lerarenopleiders*, 42(2), 59-70. www.velon.nl
- Vrieling-Teunter, E., Stijnen, S., & Bastiaens, T. (2018). Successful learning: Balancing self-regulation with instructional planning. *Teaching in Higher Education*, 23(6), 685-700. <https://doi.org/10.1080/13562517.2017.1414784>
- Vrieling-Teunter, E., Stijnen, S., Knaapen, M., & Van Maanen, N. (2014). Van actiegerichte naar betekenisgerichte reflectie. *OnderwijsInnovatie*, 16(4), 36-39.
- Woudt-Mittendorff, K., & Visscher-Voerman, I. (2019). *Docent als coach van het leerproces*. Verkregen op 15 april 2021 van https://www.researchgate.net/publication/337276648_Docent_als_coach_van_het_leerproces_-_Onderwijsinnovatie_juni_2019
- Zimmerman, B.J. (2000). Attaining self-regulation: A social cognitive perspective. In M. Boekaerts, P.R. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation* (pp. 13-39). Academic Press.